

Fundacja
Oddziału
w Lublinie

Szkoła dla **WSZYSTKICH** od tolerancji do **INTEGRACJI**

Raport z badań

Autorzy:
Krzysztof Jurek
Robert Szwed
Błażej Dyczewski

Lublin 2024

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Spółeczna
Odpowiedzialność
Nauki

Projekt finansowany ze środków budżetu państwa, przyznanych przez Ministra Edukacji i Nauki w ramach Programu „Społeczna odpowiedzialność nauki II” (moduł „Popularyzacja nauki”). Numer umowy: POPUL/SN/0295/2023/01

Spis treści

WPROWADZENIE	4
METODYKA PRZEPROWADZONYCH BADAŃ	6
CHARAKTERYSTYKA BADANEJ GRUPY	8
WYNIKI BADAŃ	10
BUDOWANIE TOLERANCJI – PRAKTYCZNE WSKAZÓWKI	23
SZKOŁA WIELOKULTUROWA - REKOMENDACJE	28

WPROWADZENIE

W obliczu masowych migracji, współczesne szkoły stanęły przed wyzwaniem integracji uczniów pochodzących z różnych środowisk, przywiązanych do odmiennych wartości narodowych, kulturowych, religijnych i społecznych. To zadanie szkół wynika z przekonania, że są one kluczowym miejscem adaptacji dzieci cudzoziemskich oraz miejscem przygotowania wszystkich dzieci do życia w wielokulturowym społeczeństwie, w którym uczy się tolerancji dla odmienności, wzajemnego szacunku i akceptacji różnorodności.

Istnieje silny związek między tolerancją a procesem integracji dzieci imigrantów i uchodźców do krajów przyjmujących. Poziom tolerancji różni się w zależności od rozwoju i kontekstu, w którym dzieci funkcjonują. Dzieci w wieku przedszkolnym mają ograniczone rozumienie pojęcia „inności” i mogą być bardziej skłonne do myślenia posługując się zapośredniczonymi z otoczenia stereotypami i uprzedzeniami. Mogą też mieć trudności z empatią dla osób, które różnią się od nich. Dzieci w wieku wczesnoszkolnym zaczynają rozwijać bardziej złożone rozumienie świata i stają się bardziej świadome różnorodności. Mogą być bardziej skłonne do akceptacji innych, ale nadal mogą mieć uprzedzenia wynikające z ich ograniczonych doświadczeń. Nastolatki są bardziej krytyczne w myśleniu i są w stanie posługiwać się bardziej abstrakcyjnymi pojęciami, dzięki którym mogą kwestionować stereotypy i uprzedzenia oraz rozwijać silniejsze poczucie sprawiedliwości społecznej. Ważny punkt odniesienia na każdym etapie rozwoju dziecka stanowią grupy odniesienia i grupy przynależności.

Wysoki poziom tolerancji w społeczeństwie może ułatwić dzieciom uchodźcom adaptację do nowego środowiska, bowiem tolerancyjna atmosfera sprzyja otwartości i akceptacji, co pozwala dzieciom czuć się bardziej komfortowo i pewnie w nowym otoczeniu. Tolerancyjne otoczenie sprzyja również nawiązywaniu przyjaźni i relacji – dzięki właściwemu „klimatowi” łatwiej dzieciom imigrantów nawiązywać kontakty z rówieśnikami i budować relacje z ludźmi z różnych środowisk, co jest kluczowe dla ich rozwoju społecznego i emocjonalnego. Doświadczenia uchodźców często wiążą się z traumą. W tolerancyjnym środowisku dzieci łatwiej otrzymują wsparcie psychologiczne i pomoc w radzeniu sobie z traumatycznymi przeżyciami.

Szkoły, w których pracują profesjonalni nauczyciele, odgrywają kluczową rolę w nauczaniu tolerancji i włączaniu do społeczeństwa dzieci uchodźców. Tworzą przyjazną i otwartą atmosferę, w której wszyscy uczniowie czują się akceptowani, niezależnie od ich

pochodzenia, religii czy kultury. Pomagają uczniom imigrantów w nauce języka, orientacji w szkole i nawiązywaniu przyjaźni, zachęcają do udziału w zajęciach lub aktywnościach pozalekcyjnych z dziećmi z kraju przyjmującego, zapewniają dostęp do poradnictwa psychologicznego i innych form wsparcia emocjonalnego.

Szkoły, w których prowadzi się edukację włączającą, muszą rozumieć zachowania tolerancyjne uczniów, uwarunkowania procesu ich integracji, co oznacza posiadanie odpowiedniej wiedzy i umiejętności. Równie ważne jest zaangażowanie i chęć zrozumienia potrzeb uczniów uchodźców. Dzięki współpracy różnych specjalistów i otwartości nauczycieli, szkoły mogą stać się miejscami sprzyjającymi integracji i zapewniającymi wszystkim uczniom równe szanse rozwoju.

W ramach niniejszego opracowania zaprezentowano wyniki badania przeprowadzonego w ramach projektu „Szkoła dla wszystkich – od tolerancji do integracji” dofinansowanego ze środków budżetu państwa w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą „Społeczna odpowiedzialność nauki II” (moduł „Popularyzacja nauki”). Numer umowy: POPUL/SN/0295/2023/01.

Cele badania

Celem przeprowadzonych badań była próba odpowiedzi na następujące pytania:

- Czy polscy uczniowie akceptują rówieśników pochodzących z innych krajów?
- Jak uczniowie oceniają swoje umiejętności w zakresie komunikacji międzykulturowej?
- Jak polscy uczniowie oceniają poziom integracji uczniów pochodzących z innych krajów ze społecznością szkoły?
- Jak uczniowie oceniają swoją wiedzę na temat innych kultur?
- Czy polscy uczniowie łatwo nawiązują relacje (np. koleżeńskie, przyjacielskie) z uczniami pochodzącymi z innych krajów?

Ideą projektu „Szkoła dla wszystkich” jest popularyzacja wiedzy naukowej z zakresu nauk społecznych na temat postaw tolerancji, szacunku, poszanowania godności osobistej wśród uczniów; otwartości na wielokulturowość; relacji pomiędzy tolerancją a procesami integracji i współpracy w środowisku szkolnym. Przedsięwzięcie badawcze jest również odpowiedzią na zachodzące procesy w systemie edukacji związane z coraz większą liczbą dzieci cudzoziemskich w szkołach.

METODYKA PRZEPROWADZONYCH BADAŃ

Dobór próby obejmował dwa etapy. W pierwszym dokonano losowania szkół ze wszystkich województw w Polsce. W celu uzyskania reprezentatywności zastosowano próby warstwowe, które służyły odzwierciedleniu udziału określonego rodzaju szkoły w każdym województwie. Doboru szkół dokonano na podstawie informacji zawartych w Rejestrze Szkół i Placówek Oświatowych (<https://rspo.gov.pl/>). Przedstawiona procedura pozwoliła na wyodrębnienie szkół, z których wszyscy uczniowie mieli taką samą możliwość uczestniczenia w badaniu.

Udzielanie odpowiedzi przez respondentów miało charakter internetowy. Do ich uzyskania wykorzystano ankietę w programie *Webankieta*. Kontakt z respondentami następował za pośrednictwem przedstawicieli szkół (dyrektorów, osób wyznaczonych przez dyrektora), którzy zostali poinformowani o celu badania oraz możliwości wykorzystania uzyskanych wyników. Koordynatorzy zostali również przeszkoleni w zakresie udostępniania narzędzia badawczego oraz kontrolowania prawidłowego przebiegu procedury badawczej. Respondenci odpowiadali na trzy kategorie pytań: 1) jednokrotnego wyboru – taki charakter miała zdecydowana większość pytań, 2) wielokrotnego wyboru (wymagające zaznaczenia większej liczby odpowiedzi), 3) pytań otwartych – udzielanie odpowiedzi następowało we wskazanym polu. (np. pytanie dotyczące wieku). Przeciętny czas wypełniania ankiety wynosił: 20-30 minut.

Udział w badaniu miał charakter dobrowolny i anonimowy. Ankietowani mieli również możliwość przerwania swojego udziału w udzieleniu odpowiedzi oraz jego wznowienia w dowolnej chwili. Analizie poddano odpowiedzi pochodzące od 3142 uczniów, w tym 1644 uczniów szkół podstawowych oraz 1498 uczniów szkół ponadpodstawowych.

W badaniu zastosowano następujące narzędzia:

1. Kwestionariusz do pomiaru poczucia przynależności do szkoły – Students' Sense of School Belonging¹. Pytania składające się na skalę poczucia przynależności do szkoły pytano uczniów o ich nastawienie do szkoły, w tym o to, w jakim stopniu lubią przebywać w szkole, czują, że należą do niej i mają dobre relacje z nauczycielami.
2. Autorski kwestionariusz do pomiaru postaw uczniów np. Czy w Twojej szkole toleruje się uczniów, którzy pochodzą z innego kraju niż Polska?; Czy w Twojej

¹ IEA's Trends in International Mathematics and Science Study - TIMSS 2019 Downloaded from <http://timss2019.org/download>

szkole uczniowie pochodzący z innych krajów niż Polska są traktowani przez nauczycieli tak samo, jak pozostali?; Czy czujesz się komfortowo w sytuacji, gdy musisz współpracować z uczniami pochodzącymi z innych krajów niż Polska?; Czy uczestniczyłeś/uczestniczyłaś kiedykolwiek w zajęciach/warsztatach, w czasie których został poruszony problem tolerancji wobec odmienności kulturowej?

3. Kwestionariusz do pomiaru tolerancji interpersonalnej² - The Interpersonal Tolerance Scale (IPTS). Narzędzie pozwala na wyodrębnić tzw. ciepłą tolerancję („warm tolerance”; np. aprobowanie innych ludzi; przykładowy item: Nie oceniam ludzi, którzy zachowują się inaczej ode mnie lub mają inne zasady niż moje. Staram się ich zrozumieć), zimną tolerancję („cold tolerance”; np. znoszenie rzeczy, których się nie lubi; przykładowy item: Nie biorę pod uwagę zdania ludzi, których nie rozumiem) oraz granice tolerancji („limits of tolerance”; tzw. nietolerancja nietolerancji, przykładowy item: Zwracam uwagę ludziom, kiedy kogoś obrażają). Alfa Cronbacha czynników waha się między .77 a .86. Wykazano pozytywne korelacje między IPTS a empatią, zaufaniem interpersonalnym i motywacją do kontrolowania reakcji uprzedzających oraz negatywne korelacje między prawicowym autorytaryzmem i orientacją na dominację społeczną.

² Thomae M., Birtel M.D., Wittemann J., The Interpersonal Tolerance Scale, Meeting of International Society of Political Psychology, Warsaw 13-16 July 2016.

CHARAKTERYSTYKA BADANEJ GRUPY

W badaniu wzięło udział 491 uczniów klas VII oraz 291 uczniów klas VIII szkół podstawowych. Jeśli chodzi o szkołę ponadpodstawową to badaniem objęto: 862 uczniów klas I 578 uczniów klas II, 399 uczniów klas III, 399 uczniów klas IV, 122 uczniów klas V (technikum). W badanej grupie było 44.4% (N=1395) uczniów, którzy deklarowali, że w ich klasie są uczniowie pochodzący z innych krajów niż Polska. W badaniu wzięło udział 59.2% (N=1860) uczennic oraz 40.8% (N=1282) uczniów. Mieszkańcy wsi stanowili 45.7% (N=1435) ogółu badanych. Nieco ponad połowa uczniów deklarowała, że w ich klasie są uczniowie pochodzący z innych krajów niż Polska (44.4%; N=1395).

**Badaniem
objęto
3 142 uczniów**

13.25

**ŚREDNI WIEK UCZNIÓW
SZKÓŁ PODSTAWOWYCH**

15.96

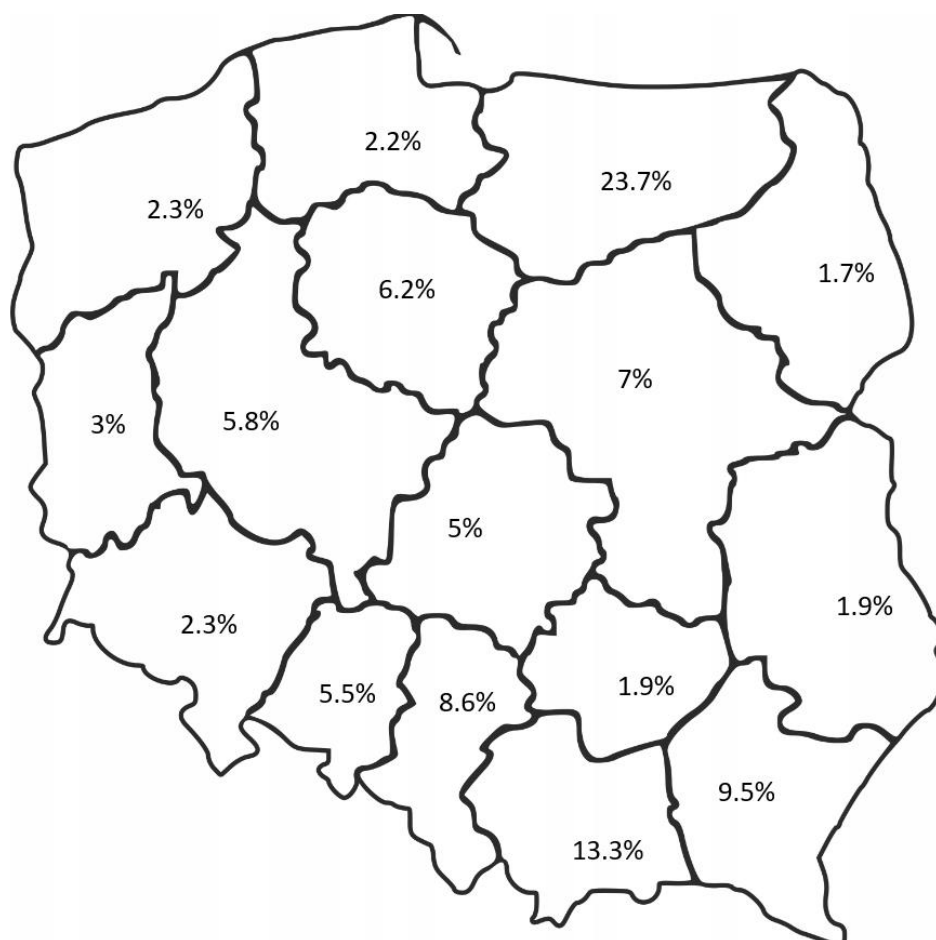
**ŚREDNI WIEK UCZNIÓW SZKÓŁ
PONADPODSTAWOWYCH**

Tabela 1. Charakterystyka badanej grupy.

Zmienne		N	%
Płeć	Kobieta	1860	59,2
	Mężczyzna	1282	40,8
Miejsce zamieszkania	Wieś	1435	45,7
	Małe miasto (do 20 000 mieszkańców)	765	24,3
	Średnie miasto (20 000 - 100 000 mieszkańców)	637	20,3
	Duże miasto (powyżej 100 000 mieszkańców)	305	9,7
Poziom klasy	Szkoła podstawowa - klasa 7	491	15,6
	Szkoła podstawowa - klasa 8	291	9,3
	Szkoła ponadpodstawowa - klasa 1	862	27,4
	Szkoła ponadpodstawowa - klasa 2	578	18,4
	Szkoła ponadpodstawowa - klasa 3	399	12,7
	Szkoła ponadpodstawowa - klasa 4	399	12,7
	Szkoła ponadpodstawowa - klasa 5 (dotyczy technikum)	122	3,9
Rok urodzenia	2004	99	3,2
	2005	347	11,0
	2006	437	13,9
	2007	456	14,5
	2008	603	19,2
	2009	607	19,3
	2010	530	16,9
	2011	53	1,7
	2012	10	,3

Źródło: opracowanie własne

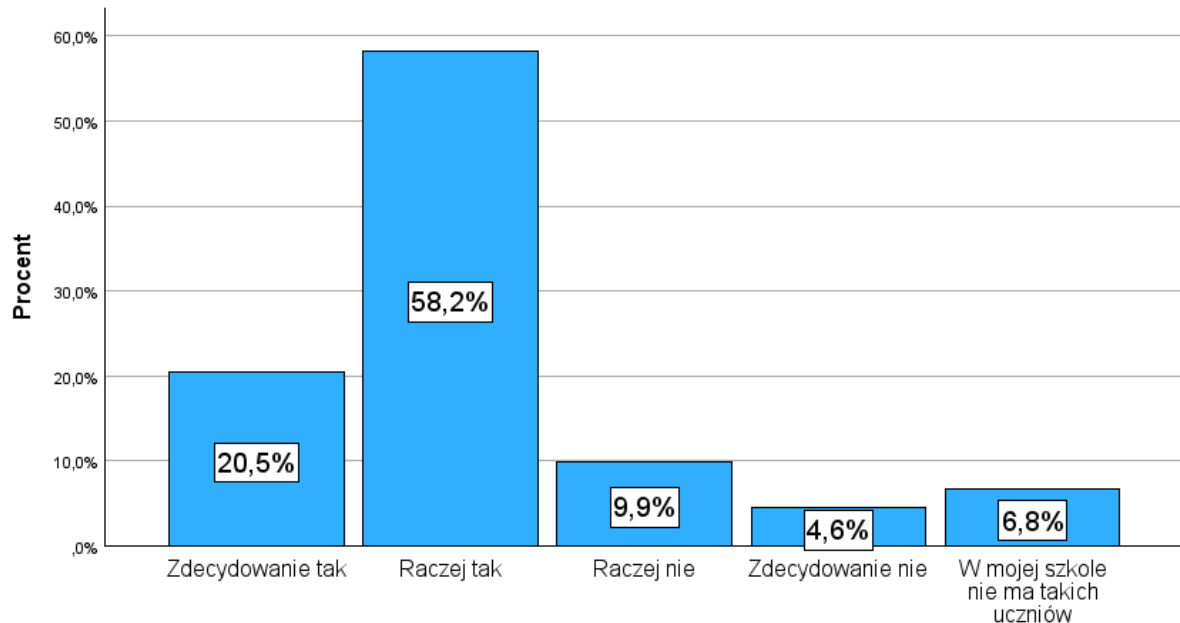
W badaniu wzięli udział uczniowie ze wszystkich województw. Najmniej liczną grupę stanowili uczniowie województw podlaskiego (1.7%). Najliczniejszą grupę stanowili uczniowie z województwa warmińsko-mazurskiego (23.7%).

Schemat 1. Odsetek uczniów biorących udział w badaniu w poszczególnych województwach.

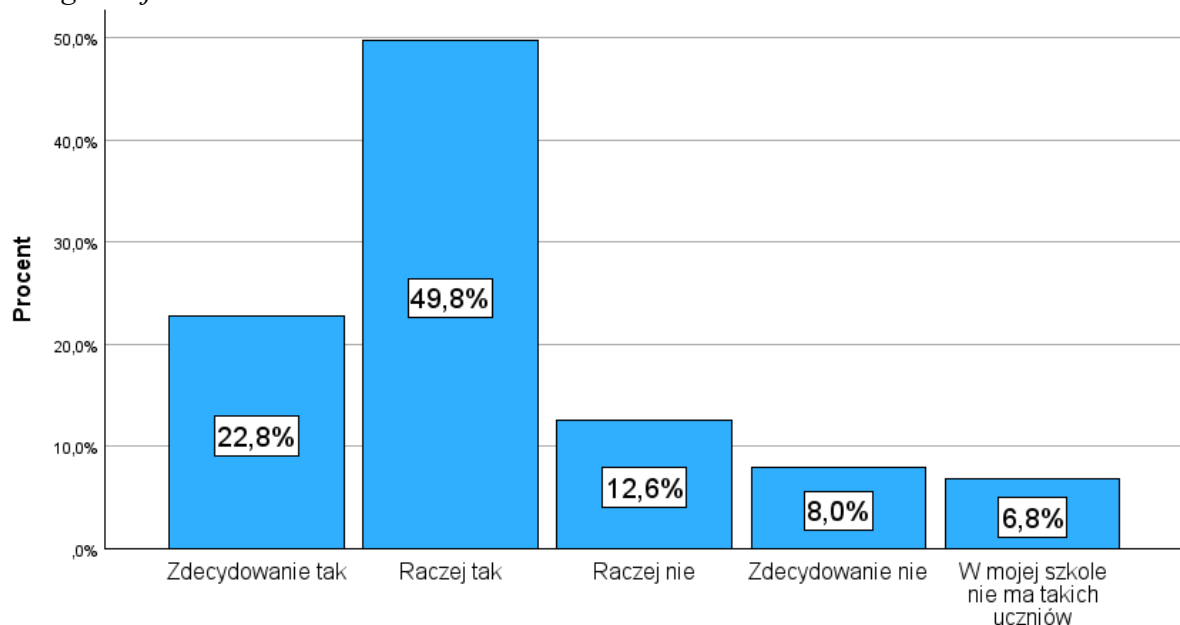
WYNIKI BADAŃ

Większość respondentów (78.7%) uważało, że w ich szkole toleruje się uczniów pochodzących z innych krajów. Z kolei ponad połowa z nich (72.6%) twierdziła, że nauczyciele traktują uczniów pochodzących z innych krajów na równi z innymi.

Czy, Twoim zdaniem, w Twojej szkole toleruje się uczniów, którzy pochodzą z innego kraju niż Polska?

Wykres 1. Opinia uczniów na temat tego, czy w ich szkole toleruje się uczniów pochodzących z innego kraju niż Polska.

Czy, Twoim zdaniem, w Twojej szkole uczniowie pochodzący z innych krajów niż Polska są traktowani przez nauczycieli tak samo, jak pozostali?

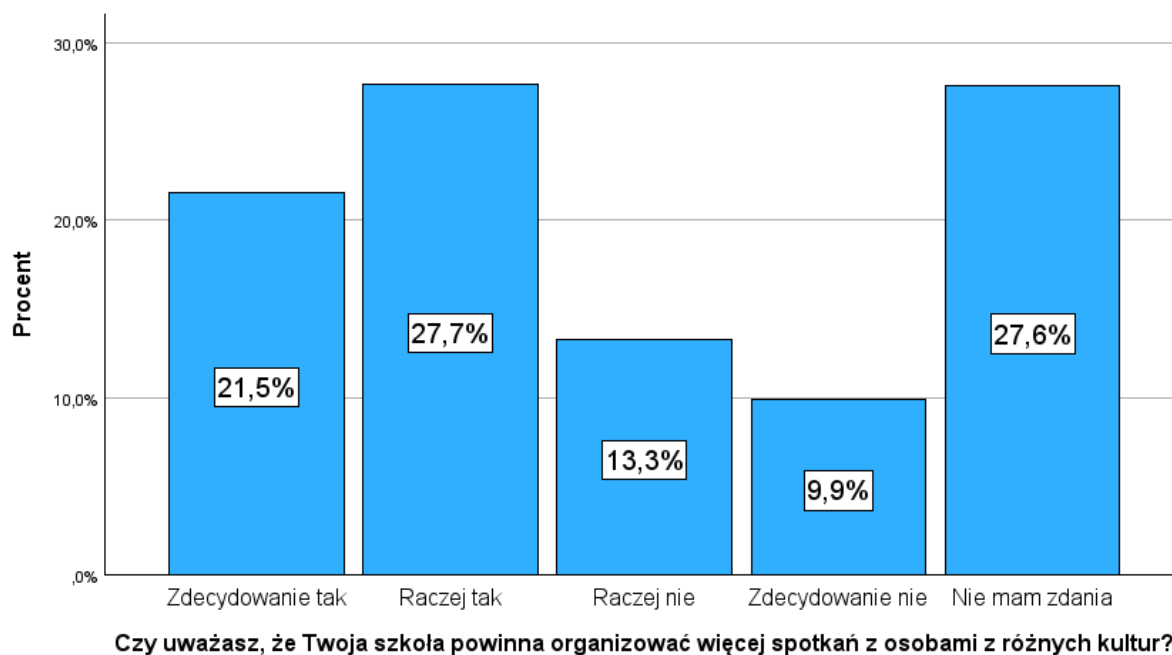
Wykres 2. Opinia uczniów na temat tego, czy uczniowie pochodzący z innych krajów niż Polska są traktowani przez nauczycieli tak samo, jak pozostali.

Jednostka stykając się z innymi grupami, poznaje odmienne wzory zachowania, normy, wartości, zwyczaje, obyczaje, gesty. Sytuacja taka sprzyja kształtowaniu zdolności łączenia tego, co różnorodne w całości, które zapewniają ład, a jednocześnie przeciwstawiają się bezmyślnemu ujednoczeniu. Kontakt z innymi kulturami kształtuje autonomię osoby, sprzyja postawom tolerancji i nonkonformizmu. Dostrzeganie własnej inności i dystansu pomiędzy różnymi grupami wpływa jednocześnie na uświadamianie sobie własnej tożsamości. Postawa zamknięta powoduje, że inne kultury traktowane są jako wrogie, a brak znajomości obcych utrwala stereotypy i uprzedzenia.

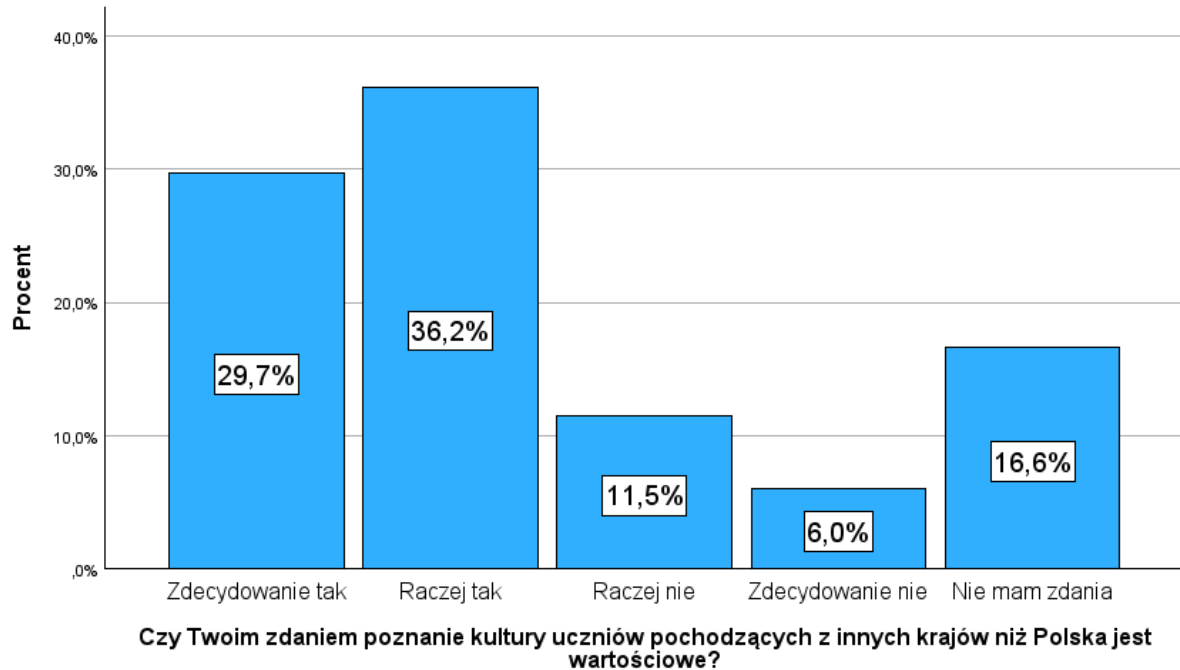
Schemat 2. Relacja pomiędzy tożsamością, otwartością na inne kultury a tolerancją.

Przeprowadzone badania pokazują, że 18,8% uczniów uczestniczyło kiedykolwiek w zajęciach lub warsztatach, w czasie których został poruszony problem tolerancji wobec odmienności kulturowej.

Wykres 3. Opinia uczniów na temat tego, czy ich szkoła powinna organizować więcej spotkań z osobami z różnych kultur.

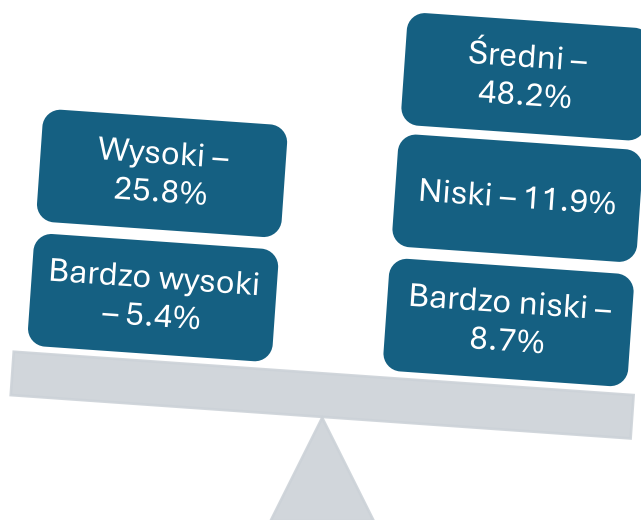
Niespełna połowa (49.2%) uczniów deklaruwała, że szkoła powinna organizować więcej spotkań z osobami z różnych kultur. Działania takie są tym bardziej pożądane, że zdecydowana większość uczniów (65.9%) uważała, że poznanie kultury uczniów z innych krajów jest wartościowe.

Wykres 4. Opinia uczniów na temat tego, czy poznanie kultury uczniów pochodzących z innych krajów niż Polska jest wartościowe.

Większość uczniów deklaruwała, że poziom integracji uczniów pochodzących z innych krajów niż Polska ze społecznością ich szkoły jest co najwyżej średni. Szkoła powinna zapewnić wsparcie i pomoc dla uczniów, którzy przybywają z innych kultur, aby ułatwić im adaptację i integrację w nowym środowisku szkolnym. Kształtowanie poczucia wspólnoty sprzyja bardziej otwartym relacjom pomiędzy uczniami, bez stereotypów czy uprzedzeń. Okazuje się, że im wyższy poziom przynależności uczniów do swojej szkoły, tym bardziej otwarta i tolerancyjna postawa wobec rówieśników odmiennych kulturowo.

Jak oceniasz poziom integracji uczniów pochodzących z innych krajów niż Polska ze społecznością Twojej szkoły?

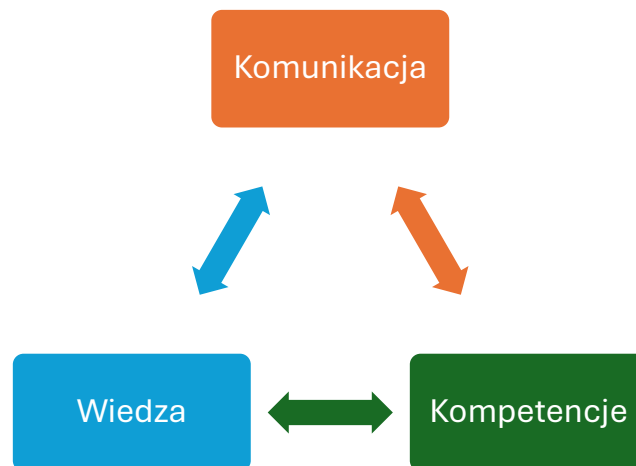
Schemat 3. Ocena integracji uczniów cudzoziemskich z polskimi uczniami.

W wielu szkołach coraz więcej uwagi zwraca się na otwartość i akceptację różnorodności kulturowej. Wyrazem tego są programy edukacyjne promujące integrację i zrozumienie międzykulturowe. Programy te mogą obejmować wymiany międzynarodowe, zajęcia z języka polskiego jako obcego, projekty i warsztaty kulturalne, które pomagają uczniom z różnych kultur lepiej się integrować i rozumieć wzajemne różnice.

Większość uczniów uważało, że negatywne komentarze na temat rówieśników z innych krajów zdarzają się rzadko lub bardzo rzadko. Niemniej jednak tylko około 1/3 uczniów nigdy nie spotkała się z negatywnymi komentarzami na temat uczniów odmiennych kulturowo. Z kolei 15.4% ankietowanych deklarowało, że spotyka się z negatywnymi komentarzami na temat osób z innych krajów w swojej szkole. Wspólne projekty polskich uczniów z rówieśnikami pochodzącymi z innych krajów mogą pomóc w promowaniu pozytywnego podejścia do różnorodności kulturowej i zapobieganiu negatywnym komentarzom. Szkoła powinna zapewnić wsparcie i pomoc dla uczniów, którzy przybywają z innych kultur, aby ułatwić im adaptację i integrację w nowym środowisku szkolnym. Kształtowanie poczucia wspólnoty sprzyja bardziej otwartym relacjom pomiędzy uczniami, bez stereotypów czy uprzedzeń.

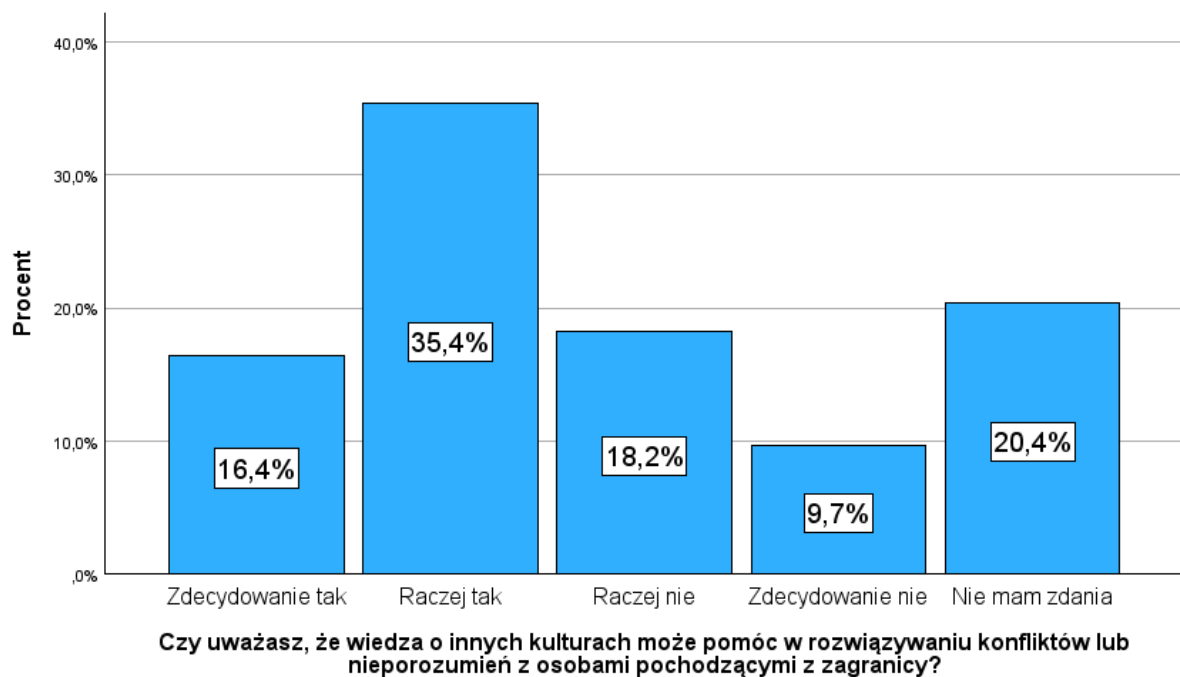
Komunikacja międzykulturowa pomaga zrozumieć kontekst kulturowy innych osób, co prowadzi do głębszego szacunku i lepszych relacji. Wiedza o różnicach kulturowych może pomóc unikać nieporozumień i konfliktów. Badania pokazują, że 57.3% uczniów deklarowało,

że ich wiedza na temat innych kultur jest co najwyżej średnia, a 50.2% z nich tak oceniło swoje kompetencje w zakresie komunikacji międzykulturowej.

Schemat 4. Zależność pomiędzy wiedzą, kompetencjami a komunikacją w środowisku wielokulturowym.

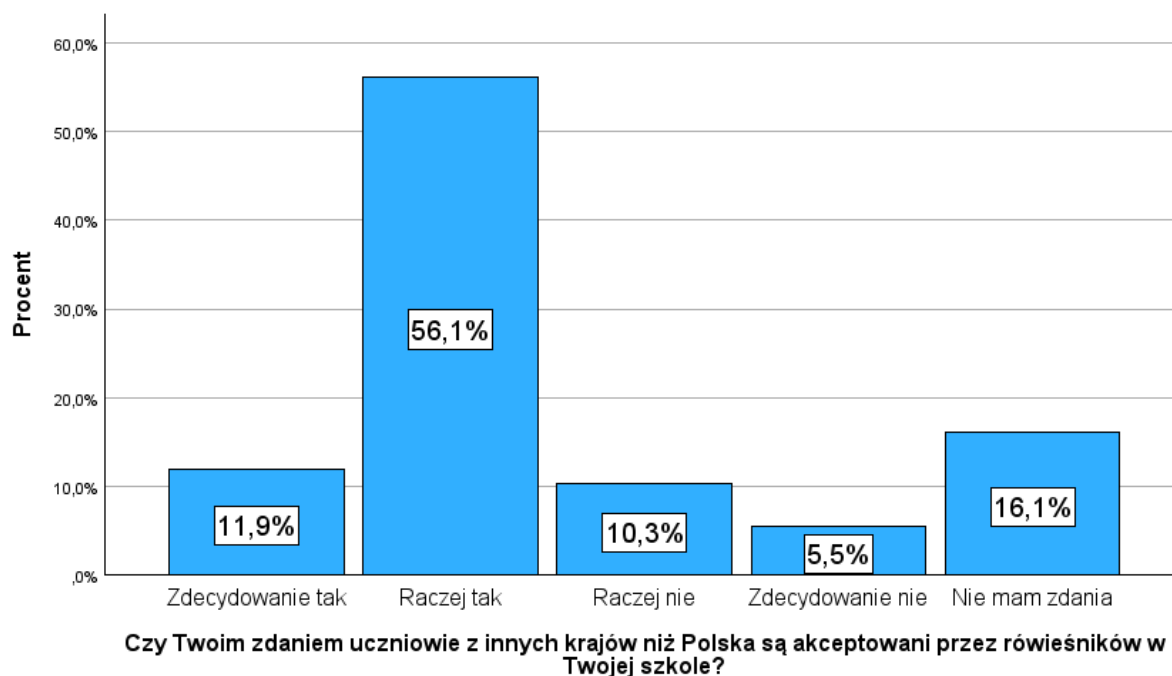
Ponad połowa badanych uczniów (51.8%) wskazała, że wiedza o innych kulturach może pomóc w rozwiązywaniu konfliktów lub nieporozumień z osobami pochodzącymi z zagranicy.

Wykres 5. Opinia uczniów na temat tego, czy wiedza o innych kulturach może pomóc w rozwiązywaniu konfliktów lub nieporozumień z osobami pochodzącymi z zagranicy.

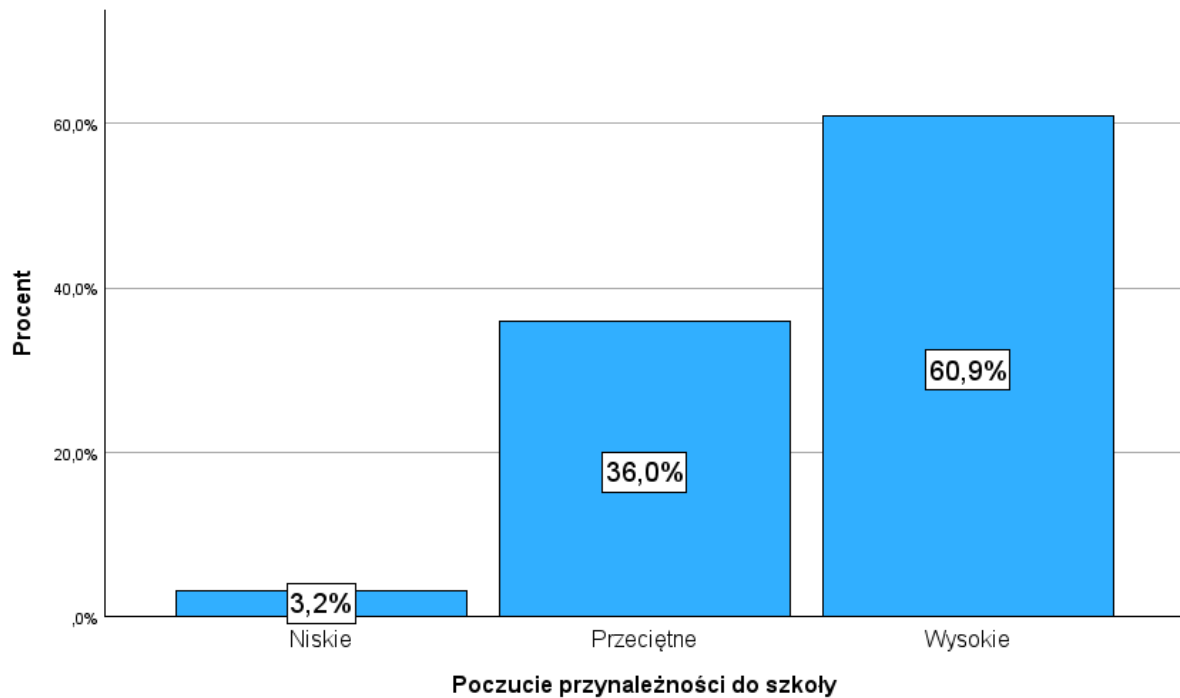
Tolerancja kulturowa jest fundamentem akceptacji i szacunku wobec różnorodności kulturowej. Bez tolerancji trudno jest osiągnąć pełną integrację społeczną, ponieważ jednostki będą się izolować i odrzucać ze względu na różnice. Integracja społeczna odnosi się do procesu,

w którym różnorodne jednostki i grupy są włączane do głównego nurtu społeczeństwa, mając równy dostęp do zasobów i możliwości. Tolerancja kulturowa jest niezbędna do stworzenia środowiska, w którym każdy człowiek może czuć się akceptowany i szanowany. Integracja społeczna, wspierana przez tolerancję kulturową, przyczynia się do wzbogacenia kulturowego społeczeństwa poprzez wymianę doświadczeń, tradycji i wartości między różnymi grupami. To z kolei może prowadzić do większej kreatywności, innowacyjności i rozwoju społecznego. Społeczeństwa, które promują zarówno tolerancję kulturową, jak i integrację społeczną, często podzielają wspólne wartości takie jak równość, sprawiedliwość i współpraca. To umożliwia budowanie „jedności w różnorodności” i skuteczną współpracę między różnymi grupami społecznymi. Przeprowadzone badania pokazują, że 72.5% uczniów uważało, że uczniowie z innych krajów niż Polska są akceptowani przez rówieśników w ich szkole.

Wykres 6. Opinia uczniów na temat tego, czy uczniowie z innych krajów niż Polska są akceptowani przez rówieśników.

Wyniki kwestionariusza *Students' Sense of School Belonging* pokazują, że większość uczniów charakteryzuje się wysokim poczuciem przynależności uczniów do szkoły.

Wykres 7. Ogólny poziom poczucia przynależności uczniów do szkoły.

Uczniowie uzyskali stosunkowo wysokie wyniki w zakresie tolerancji interpersonalnej (IPTs). Im wyższy poziom przynależności uczniów do swojej szkoły, tym bardziej otwarta i tolerancyjna postawa wobec rówieśników odmiennych kulturowo. Nauczyciele i kadra szkolna odgrywają kluczową rolę w kształtowaniu postaw tolerancji wśród uczniów. Programy szkolne powinny uwzględniać warsztaty, ćwiczenia, pogadanki, czy inne formy edukacji na temat różnic kulturowych. Szkoła powinna zapewnić wsparcie i pomoc dla uczniów, którzy przybywają z innych kultur, aby ułatwić im adaptację i integrację w nowym środowisku szkolnym. Kształtowanie poczucia wspólnoty sprzyja bardziej otwartym relacjom pomiędzy uczniami, bez stereotypów czy uprzedzeń.

Schemat 5. Zależność pomiędzy poczuciem przynależności do szkoły, tolerancją oraz integracją.

Wyższy poziom przynależności uczniów do swojej szkoły wpływa na bardziej otwartą i tolerancyjną postawę wobec rówieśników odmiennych kulturowo z kilku powodów:

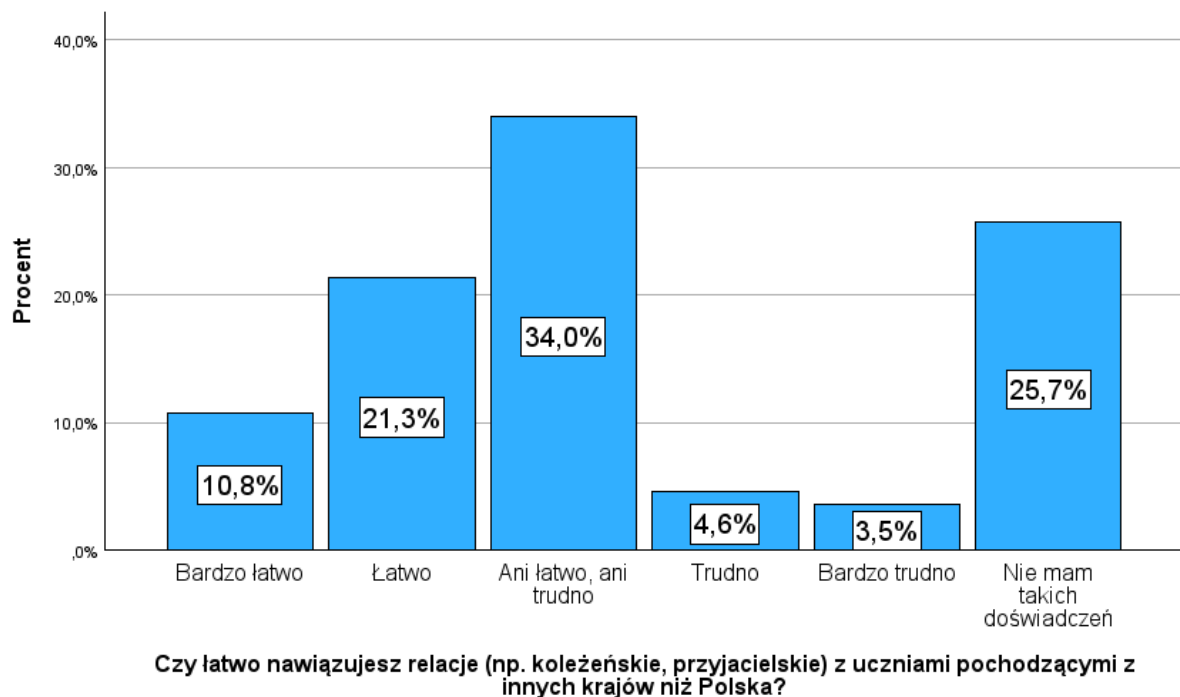
1. **Silniejsza identyfikacja z grupą:** uczniowie, którzy czują się związani z kolegami i szkołą, są bardziej skłonni do akceptowania różnorodności. Wspólne doświadczenia mogą prowadzić do większej empatii.
2. **Otwartość na różnice:** szkołach, które promują przynależność i akceptację, uczniowie często uczą się o wartościach tolerancji i różnorodności. Takie środowisko sprzyja poszerzaniu horyzontów i zrozumieniu innych kultur.
3. **Bezpieczne środowisko:** silne poczucie przynależności tworzy atmosferę, w której uczniowie czują się bezpiecznie, aby wyrażać swoje poglądy i uczyć się od siebie nawzajem.
4. **Współpraca i integracja:** uczniowie, którzy są zaangażowani w różne działania szkolne, mają okazję do współpracy z rówieśnikami o różnym tle kulturowym.
5. **Modelowanie i promocja postaw:** nauczyciele i liderzy szkolni, którzy promują wartości przynależności i tolerancji, wpływają na postawy uczniów.

Podtrzymanie i wzmocnienie działań integracyjnych oraz edukacyjnych w polskich szkołach jest kluczowe dla dalszego rozwoju tolerancji i akceptacji uczniów z innych krajów. Poprzez szkolenia dla nauczycieli, wsparcie językowe, promowanie wartości edukacyjnych oraz systematyczne monitorowanie, szkoły mogą skutecznie wspierać różnorodność kulturową i integrację.

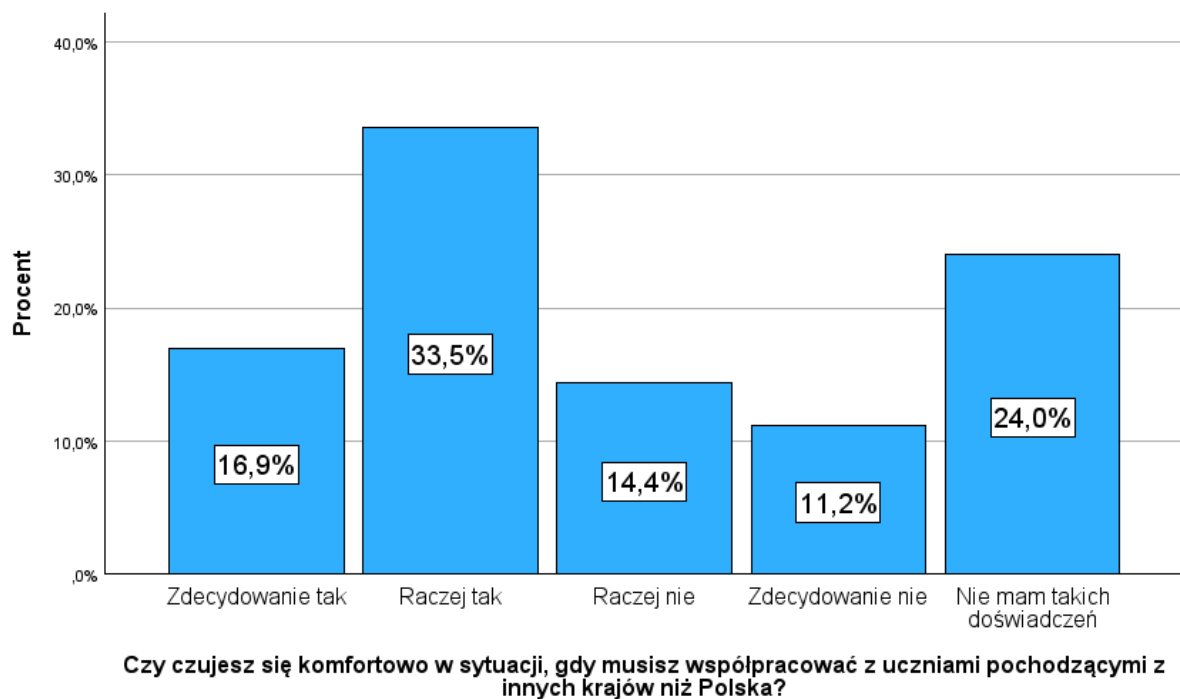
Schemat 6. Przykładowe działania wzmacniające integrację w szkołach.

Badania pokazują, że tylko 1/3 uczniów dość łatwo nawiązuje relacje (np. koleżeńskie, przyjacielskie) z uczniami pochodzącymi z innych krajów niż Polska.

Wykres 8. Opinia uczniów na temat łatwości nawiązywania relacji z uczniami pochodzącymi z innych krajów niż Polska.

Około połowa uczniów (50.4%) czuła się komfortowo w sytuacji, w której była konieczna współpraca z uczniami pochodzącymi z innych krajów niż Polska.

Wykres 9. Opinia uczniów na temat komfortu w sytuacji współpracy z uczniami pochodzącymi z innych krajów niż Polska.

Celem edukacji międzykulturowej jest, poza budowaniem wiedzy, kształtowanie kompetencji i umiejętności uczniów, które umożliwiają skuteczne i harmonijne współzycie w zróżnicowanym kulturowo społeczeństwie. Są to m.in. umiejętność analizowania i krytycznego oceniania informacji związanych z różnorodnością kulturową, zdolność do rozpoznawania i dekonstrukcji stereotypów oraz uprzedzeń, skuteczne komunikowanie się w różnych kontekstach kulturowych, zarówno werbalnie, jak i niewerbalnie, zdolność do dostosowywania się do różnych norm i oczekiwań kulturowych, umiejętność zarządzania konfliktami i negocjowania w kontekstach międzykulturowych; zdolność do znajdowania kompromisów i budowania mostów między różnymi grupami kulturowymi, zaangażowanie w działania na rzecz integracji i przeciwdziałania dyskryminacji. Prowadzona w szkołach edukacja międzykulturowa w szkołach może przybierać różne formy i sposoby realizacji, np.:

- włączanie treści dotyczących różnorodności kulturowej w ramach różnych przedmiotów, takich jak historia, geografia, język polski etc.;

- organizowanie warsztatów prowadzonych przez nauczycieli i specjalistów, które mogą obejmować tematy takie jak stereotypy, uprzedzenia, prawa człowieka etc.,
- organizowanie projektów/ zadań grupowych, w których uczniowie badają i analizują różne kultury, a następnie prezentują swoje spostrzeżenia, refleksje; wykorzystanie atrakcyjnych form pracy np. filmów, książek, artykułów, blogów i mediów społecznościowych do eksploracji i dyskusji na temat różnorodności kulturowej;
- organizowanie dni kultury, podczas których uczniowie i ich rodzice mogą dzielić się swoją kulturą poprzez jedzenie, muzykę, taniec, tradycje i sztukę; szkolne festiwale, które celebrują różnorodność kulturową poprzez występy, warsztaty i prezentacje.
- programy wymiany uczniów z innymi krajami, które umożliwiają bezpośrednie doświadczenie życia w innej kulturze;
- partnerstwo z władzami lokalnymi i organizacjami pozarządowymi zajmującymi się kwestiami międzykulturowymi, które mogą oferować programy edukacyjne, warsztaty i projekty;
- używanie gier edukacyjnych i symulacji, które pomagają uczniom – w sposób interesujący - zrozumieć i doświadczyć wyzwań związanych z życiem w wielokulturowym społeczeństwie;
- zaangażowanie przez szkołę asystenta kulturowego.

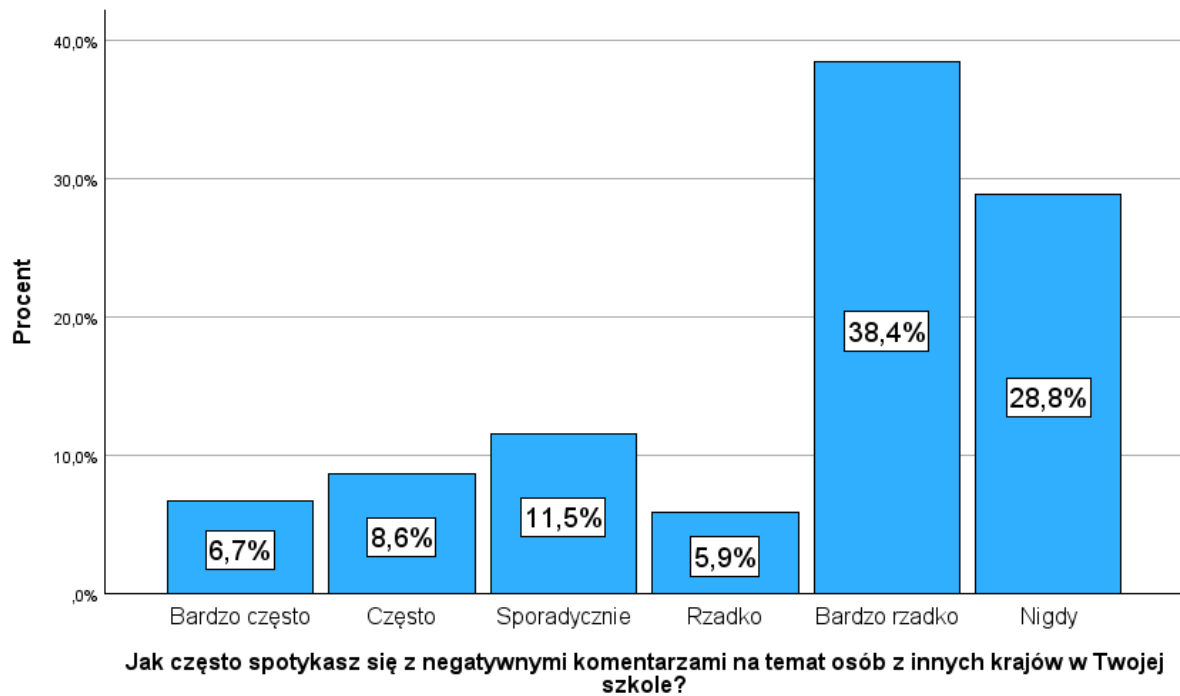
Realizacja edukacji międzykulturowej w przestrzeni szkoły jest procesem złożonym i wcale niełatwym, wymagającym specyficznych umiejętności i podejścia nauczycieli. Analiza literatury przedmiotu pozwala wskazać kilka cech i kompetencji (poza wiedzą) pożądanych u pedagogów zajmujących się edukacją międzykulturową:

- Postawa otwartości na różnorodność kulturową i gotowość do uczenia się od uczniów oraz ich rodzin;
- Umiejętność refleksji nad własnymi uprzedzeniami i stereotypami oraz ich wpływem na praktyki dydaktyczne;
- Zdolność do krytycznej analizy sytuacji i problemów związanych z różnorodnością kulturową oraz znajdowanie konstruktywnych rozwiązań;
- Umiejętność dostosowywania metod nauczania do zróżnicowanych potrzeb uczniów;

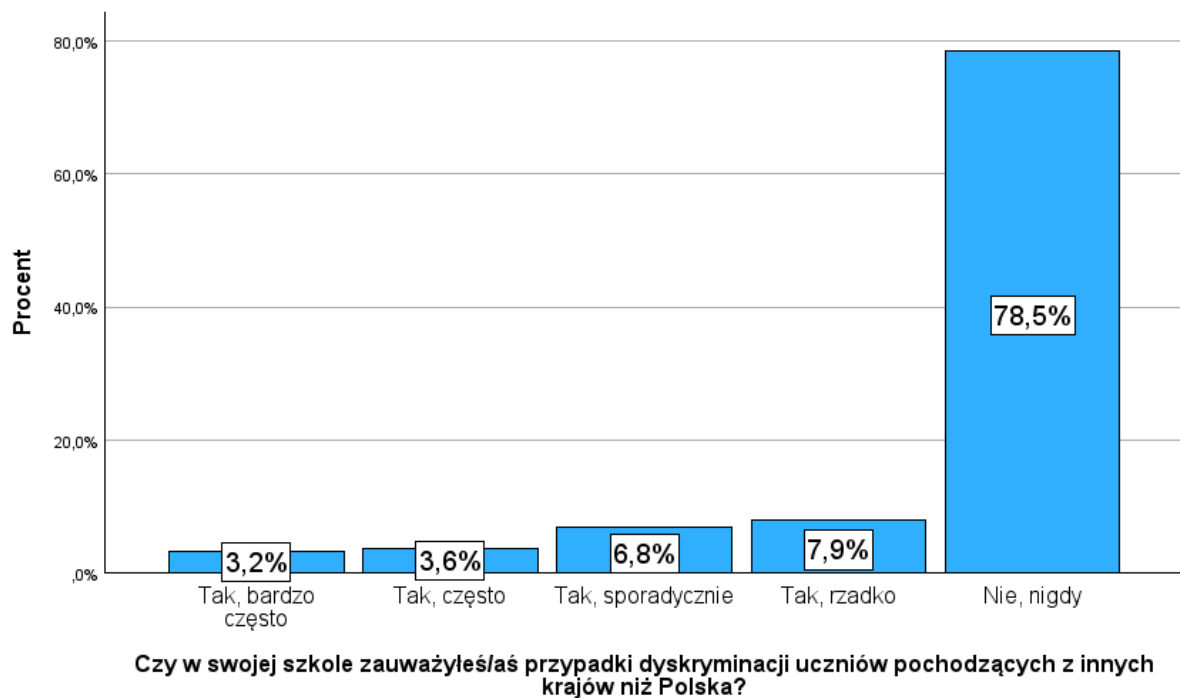
- Umiejętność zarządzania konfliktami międzykulturowymi w klasie;
- Zachęcanie uczniów do współpracy i pracy zespołowej;
- Aktywne zaangażowanie rodziców i społeczności lokalnej w proces edukacyjny oraz budowanie pozytywnych relacji między szkołą a rodzinami uczniów;
- Gotowość do rozwoju zawodowego oraz poszukiwanie nowych metod i narzędzi wspierających różnorodność kulturową;
- Regularne aktualizowanie wiedzy na temat aktualnych trendów i badań w dziedzinie edukacji międzykulturowej;
- Wykazywanie empatii i współczucia wobec uczniów, rozumienie ich wyzwań i wspieranie ich w procesie adaptacji i integracji;
- Wykazywanie szacunku i tolerancji wobec wszystkich uczniów.

Tolerancja kulturowa to postawa otwartości i szacunku wobec różnorodnych kultur, tradycji, wartości i przekonań. Oznacza to akceptację i uznanie prawa innych do posiadania odmiennych poglądów i stylów życia, bez ich oceniania czy dyskryminacji. Tolerancja kulturowa nie oznacza rezygnacji z własnej tożsamości, ale umiejętność współistnienia i współpracy z osobami pochodzącymi z różnych środowisk kulturowych. Tolerancja kulturowa pomaga w tworzeniu społeczeństw, w których ludzie żyją w pokoju i wzajemnym szacunku, mimo różnic kulturowych. Przyczynia się do zmniejszenia napięć społecznych i konfliktów, które mogą wynikać z nieporozumień i uprzedzeń.

W badanej grupie było 15.4% uczniów, którzy często lub bardzo często spotykali się z negatywnymi komentarzami na temat osób z innych krajów w swojej szkole. Z kolei 6.8% uczniów zauważało przypadki dyskryminacji uczniów z innych krajów.

Wykres 10. Częstość spotykania się z negatywnymi komentarzami na temat osób z innych krajów.

Wykres 11. Częstość spotykania się z przypadkami dyskryminacji uczniów z innych krajów.

Uzyskane wyniki może mogą sugerować, że nie wszystkie negatywne komentarze przekładają się na jawne akty dyskryminacji (np. przemoc symboliczna). Może to również świadczyć o tym, że niektóre formy dyskryminacji są subtelne i trudniejsze do zauważenia lub nie są traktowane jako dyskryminacja.

BUDOWANIE TOLERANCJI – PRAKTYCZNE WSKAZÓWKI

Aby promować pozytywne rodzaje tolerancji wśród uczniów, nauczyciele mogą wdrożyć szereg strategii opartych na wynikach badań. Poniżej przedstawiamy rekomendacje, które mogą pomóc w kształtowaniu postaw tolerancji wśród uczniów:

1. Sprawiedliwość w ocenianiu i traktowaniu uczniów

a. Szkolenia dla nauczycieli. Regularne warsztaty i szkolenia dotyczące sprawiedliwości w ocenianiu oraz równego traktowania uczniów są kluczowe. Nauczyciele powinni być świadomi swoich uprzedzeń i pracować nad ich minimalizowaniem. Dzięki temu będą mogli stworzyć środowisko, w którym każdy uczeń czuje się sprawiedliwie traktowany. Szkolenia te powinny obejmować różnorodne metody oceny, aby nauczyciele mogli dostosować swoje podejście do indywidualnych potrzeb uczniów.

b. Transparentność. Wprowadzenie jasnych kryteriów oceniania i otwarty dialog z uczniami na temat ich osiągnięć i oceny może zwiększyć poczucie sprawiedliwości. Nauczyciele powinni regularnie informować uczniów o kryteriach oceniania oraz umożliwiać im zadawanie pytań i uzyskiwanie wyjaśnień. Dodatkowo, feedback powinien być konstruktywny i ukierunkowany na rozwój uczniów.

2. Edukacja międzykulturowa

a. Programy międzykulturowe. Włączenie do programu nauczania elementów związanych z różnorodnością kulturową jest kluczowe. Lekcje historii, geografii czy języków obcych mogą być wzbogacone o treści dotyczące różnych kultur i tradycji. To pomoże uczniom zrozumieć i docenić różnorodność. Nauczyciele mogą organizować projekty międzykulturowe, które angażują uczniów w badanie i prezentowanie różnych kultur.

b. Wymiany międzyszkolne. Organizowanie wymian uczniów z różnych regionów Polski lub z innych krajów pozwoli uczniom na bezpośrednie doświadczenie różnorodności. Takie inicjatywy pomagają w rozwijaniu empatii i zrozumienia wobec innych kultur. Uczniowie mogą uczestniczyć w programach wymian krótkoterminowych lub długoterminowych, co wzbogaci ich doświadczenia i poszerzy horyzonty.

3. Budowanie wspierającego środowiska szkolnego

a. Programy integracyjne. Organizowanie dni integracyjnych, wspólnych projektów klasowych oraz zajęć pozalekcyjnych, które sprzyjają współpracy i wzajemnemu poznawaniu

się uczniów, może budować poczucie wspólnoty i przynależności do szkoły. Uczniowie, którzy czują się częścią wspólnoty szkolnej, są bardziej otwarci i tolerancyjni. Dni tematyczne, takie jak Dzień Różnorodności, mogą być okazją do świętowania i uczenia się o różnych kulturach i tradycjach.

b. Kluby zainteresowań. Tworzenie klubów zainteresowań, w których uczniowie mogą wspólnie rozwijać swoje pasje, sprzyja nawiązywaniu pozytywnych relacji między uczniami o różnych przekonaniach. Dzięki temu uczniowie uczą się współpracy i szacunku wobec różnorodności. Kluby takie jak klub książki, klub teatralny czy klub sportowy mogą promować różnorodność i integrację poprzez wspólne działania i projekty.

3. Wzmacnianie empatii i umiejętności społecznych

a. Warsztaty empatii. Regularne warsztaty i zajęcia dotyczące empatii, umiejętności słuchania oraz rozwiązywania konfliktów mogą pomóc uczniom w lepszym zrozumieniu i akceptacji innych. Warsztaty mogą obejmować różne techniki, takie jak medytacje uważności, które pomagają uczniom lepiej zrozumieć siebie i innych. Ćwiczenia empatii mogą obejmować również scenki rodzajowe, gdzie uczniowie wcielają się w role innych osób, aby lepiej zrozumieć ich perspektywę.

b. *Role-playing*. Ćwiczenia typu *role-playing*, gdzie uczniowie wcielają się w różne role, mogą pomóc im lepiej zrozumieć perspektywy innych osób. Tego rodzaju aktywności rozwijają umiejętności empatii i współczucia. Scenariusze mogą obejmować różne sytuacje społeczne (problemy dzieci rodzin migrantów), które wymagają rozwiązywania konfliktów i zrozumienia innych.

4. Promowanie sprawiedliwości i równego traktowania

a. Polityka antydyskryminacyjna. Wprowadzenie i egzekwowanie polityk antydyskryminacyjnych w szkołach zapewni, że wszyscy uczniowie są traktowani z szacunkiem i sprawiedliwością. To może obejmować kodeksy postępowania, które wyraźnie określają, że dyskryminacja nie będzie tolerowana. Szkoły mogą również stworzyć mechanizmy zgłaszania i rozpatrywania przypadków dyskryminacji, aby uczniowie czuli się bezpiecznie i wiedzieli, że ich obawy są traktowane poważnie.

5. Edukacja w zakresie różnorodności kulturowej

a. Zajęcia o różnorodności. Wprowadzenie regularnych zajęć i warsztatów na temat różnorodności kulturowej, religijnej, społecznej itp., aby uczniowie mieli większą wiedzę

i zrozumienie na temat różnorodności. Takie zajęcia mogą obejmować interaktywne prezentacje, filmy edukacyjne oraz wizyty gości z różnych kultur, którzy mogą podzielić się swoimi doświadczeniami.

6. Rozwijanie umiejętności reagowania na nietolerancję

a. Szkolenia i warsztaty. Regularne szkolenia i warsztaty dla uczniów na temat sposobów reagowania na nietolerancję, dyskryminację i przebieg. Uczniowie powinni być szkoleni w zakresie rozpoznawania nietolerancji i skutecznych metod jej przeciwdziałania. Ćwiczenia praktyczne, takie jak symulacje sytuacji konfliktowych, mogą pomóc uczniom w rozwijaniu umiejętności radzenia sobie z nietolerancją.

b. Wsparcie psychologiczne. Zapewnienie dostępu do wsparcia psychologicznego dla uczniów, którzy mogą doświadczać trudności w akceptacji różnorodności, jest kluczowe. Szkolni psychologowie mogą prowadzić indywidualne i grupowe sesje wspierające rozwój tolerancji i zrozumienia. Uczniowie powinni mieć możliwość rozmowy z psychologiem w przypadku doświadczenia dyskryminacji lub nietolerancji.

7. Współpraca z rodzicami

a. Spotkania z rodzicami. Organizowanie regularnych spotkań z rodzicami, na których omawiane są kwestie związane z tolerancją i różnorodnością, może zapewnić spójność w podejściu do tych wartości zarówno w domu, jak i w szkole. Nauczyciele mogą prezentować przykłady dobrych praktyk oraz proponować sposoby, w jakie rodzice mogą wspierać rozwój tolerancji u swoich dzieci.

b. Programy edukacyjne dla rodziców. Edukowanie rodziców na temat znaczenia tolerancji i różnorodności poprzez warsztaty i materiały edukacyjne może wspierać rozwój granic tolerancji wśród uczniów. Rodzice mogą odgrywać kluczową rolę w promowaniu tych wartości w codziennym życiu swoich dzieci. Szkoły mogą również organizować seminaria i warsztaty dla rodziców, które pomogą im lepiej zrozumieć i wspierać różnorodność.

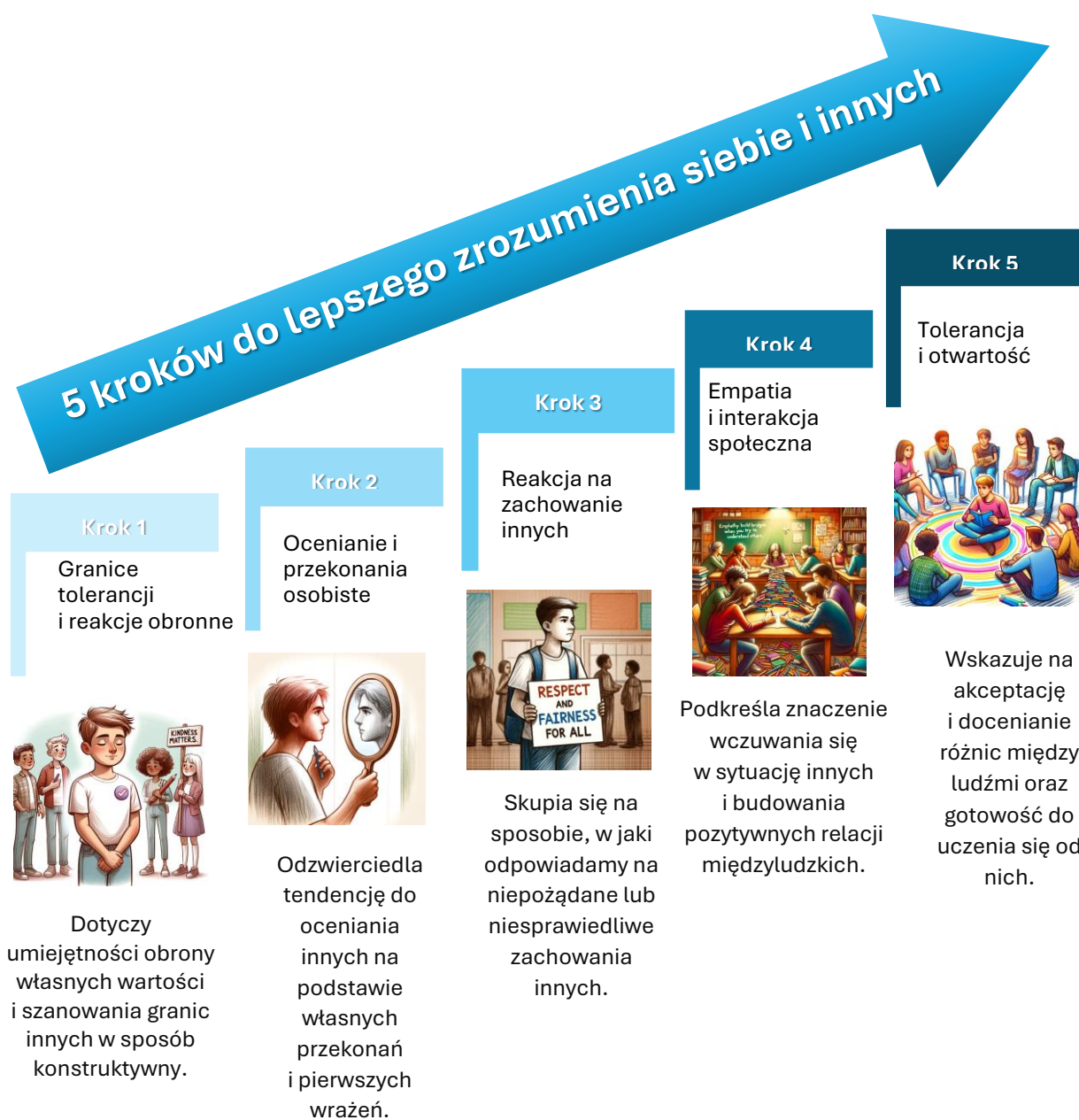
8. Promowanie pozytywnych wzorców

a. Promowanie pozytywnych wzorców. Nauczyciele i szkoły mogą promować pozytywne wzorce postaw i zachowań poprzez wyróżnianie i nagradzanie uczniów, którzy wykazują się tolerancją i empatią. Nagrody mogą obejmować certyfikaty, pochwały publiczne czy drobne upominki, które motywują uczniów do dalszego rozwijania tych cech. Szkoły mogą również tworzyć programy mentorskie, w których starsi uczniowie będą pełnić rolę wzorców

dla młodszych kolegów i koleżanek. Implementacja tych rekomendacji może pomóc w tworzeniu bardziej tolerancyjnego i zintegrowanego środowiska szkolnego. Sprzyja to rozwojowi pozytywnych relacji między uczniami oraz budowaniu społeczeństwa opartego na wzajemnym szacunku i akceptacji różnorodności. Nauczyciele odgrywają kluczową rolę w kształtowaniu postaw uczniów, dlatego ich zaangażowanie i profesjonalizm są niezwykle ważne w procesie promowania tolerancji. Wdrażanie tych działań wymaga ciągłej współpracy i zaangażowania całej społeczności szkolnej, aby zapewnić trwałe i pozytywne zmiany w postawach uczniów.

Porady dla uczniów w budowaniu bezpiecznego i tolerancyjnego środowiska szkolnego:

- Ustalaj granice w sposób jasny, ale nieagresywny.
- Szanuj granice innych i ucz się je rozpoznawać.
- Promuj dialog i zrozumienie, zamiast konfrontacji.
- Staraj się nie oceniać ludzi na podstawie pierwszych wrażeń.
- Rozwijaj świadomość, że Twoje przekonania nie są jedynymi słusznymi.
- Szanuj opinie innych, nawet jeśli się z nimi nie zgadzasz.
- Kiedy widzisz niesprawiedliwość, działaj, ale zachowaj spokój i szacunek.
- Używaj konstruktywnego dialogu, aby rozwiązywać konflikty.
- Bądź wzorem pozytywnych zachowań i reakcji.
- Aktywnie słuchaj, starając się wczuć w sytuację rozmówcy.
- Udzielaj wsparcia swoim słowami i działaniami.
- Dziel się swoimi przeżyciami, pozwalając innym na lepsze zrozumienie Twojego punktu widzenia.
- Szukaj możliwości poznawania ludzi z różnych kultur i środowisk.
- Zamiast oceniać, zadawaj pytania, aby lepiej zrozumieć perspektywy innych.
- Pamiętaj, że każda osoba ma coś wartościowego do przekazania.

Schemat 7. Pięć kroków do lepszego zrozumienia siebie i innych.

SZKOŁA WIELOKULTUROWA - REKOMENDACJE

- **Rekomendacja 1: kontynuacja działań promujących tolerancję i akceptację:** Pomimo relatywnie wysokich wyników dotyczących akceptacji uczniów z różnych kultur, istotne jest kontynuowanie programów i działań promujących tolerancję i szacunek dla różnorodności. Szkoła powinna kontynuować organizowanie zajęć, warsztatów i wydarzeń kulturalnych, które pomagają budować poczucie wspólnoty i integracji.
- **Rekomendacja 2: wzmocnienie wsparcia dla uczniów imigrantów:** Choć większość uczniów nie dostrzega przypadków dyskryminacji, ważne jest, aby szkoła nadal oferowała wsparcie emocjonalne i praktyczne dla uczniów imigrantów, którzy mogą napotykać trudności w procesie adaptacji. W tym zakresie pomocną mogą być programy wsparcia, doradztwo psychologiczne i grupy wsparcia. Kontynuowanie i rozwijanie programów, które wspierają integrację uczniów z różnych kultur, takich jak programy partnerskie, koła dyskusyjne czy zajęcia z języka polskiego jako obcego, może być kluczowe dla budowania pozytywnych relacji międzyuczniowskich i wspierania uczniów w procesie adaptacji.
- **Rekomendacja 3: kontynuacja działań edukacyjnych dla nauczycieli.** Pomimo pozytywnych wyników dotyczących traktowania przez nauczycieli uczniów z różnych kultur, ważne jest, aby kontynuować szkolenia i programy rozwoju zawodowego dla nauczycieli, które pomagają zwiększyć ich świadomość kulturową i umiejętności komunikacji międzykulturowej. Nauczyciele i kadra szkolna odgrywają kluczową rolę w kształtowaniu postaw tolerancji wśród uczniów. Programy szkolne powinny uwzględniać warsztaty, ćwiczenia, pogadanki, czy inne formy edukacji na temat różnic kulturowych.
- **Rekomendacja 4: szkoła powinna regularnie monitorować atmosferę szkolną i reagować na sygnały alarmowe, takie jak incydenty dyskryminacji lub nietolerancji.** Wczesna interwencja może zapobiec eskalacji problemów.
- **Rekomendacja 5: organizacja interaktywnych zajęć międzykulturowych:** Wspólne zajęcia, projekty grupowe lub gry edukacyjne, które promują wzajemne zrozumienie i akceptację różnorodności kulturowej, mogą być skutecznym sposobem na budowanie umiejętności komunikacji międzykulturowej.
- **Rekomendacja 6: wspieranie inicjatyw uczniowskich:** Zachęcanie uczniów do organizowania wydarzeń kulturalnych, takich jak festiwale, prezentacje krajów, czy wspólne gotowanie potraw z różnych kultur, może sprzyjać integracji i budowaniu relacji międzykulturowych.